

הקוראים עברו לעתון המתחרה

בעקבות מעבר בעל הטור הפופולרי – פרשיה מפולין, 1925

שלמה נצר

האחרונות. אי לזאת הוחלט להעביר את המערכת המרכזית לוורשה, לקהילה היהודית הגדולה ביותר, למרכז החיים היהודיים ומוקד היצירה התרבותית היהודית.

בעשור הראשון של המאה ה-20 החלו להופיע בוורשה שני יומנים בידידיש שהפכו עד מהרה ליכין ובעוז של העתונות היהודית בפולין, ההיינט (היום) החל להופיע ב-22 בינואר 1908 בעריכתו של העתונאי שמואל יעקב יאצקאן, ואילו הדער מאמענט (הרגע) ראה אור לראשונה ב-5 בנובמבר 1910 בעריכת העתונאי וחוקר היידיש צבי פרילוצקי.

מקופונים ועד טיול לארץ ישראל

שני העתונים זכו עד מהרה לתפוצה ניכרת בקרב חוגים רחבים של יהודי פולין ואף ליהודי הארצות השכנות הגיעו. שניהם כאחד השתדלו למשוך את קוראיהם על ידי פרסום חומר מגוון ואינפורמציה מעודכנת עד כמה שניתן היה בתנאים של אז. כדי להתחבב על הקוראים פורסמו על ידם חוברות על נושאים פופולריים, רומנים בהמשכים וספרונים על דמויות יהודיות ולא יהודיות. כן אורגנו מבצעי פרסים על בסיס של תלושים (קופונים) שצורפו לגיליונות. ההיינט אירגן לקוראיו טיולים לארץ ישראל.

בין הכותבים היו אישים ידועי שם. בספר היובל של ההיינט שפורסם ב-1928 נזכרו בין השאר הסופרים: מגדלי מוכר ספרים, דוד פרישמן, שלום עליכם, י.ל. פרץ, ש. פרוג, הלל צייטלין, זלמן שניאור ועוד. בין הבולטים שבמשתתפי המאמענט היו העורך הראשי צבי פרילוצקי, בנו נח פרילוצקי, הלל צייטלין, יוסף הפטמן, ד"ר יהושע גוטליב, יוסף טונקל, וכמובן משה יוסטמאן, שכבר הוזכר בתחילת הדברים.

העתונאים היהודים היו נפגשים במועדון הסופרים והעתונאים היהודים בוורשה ברחוב טלומצקה 13, בלב לבה של ורשה היהודית, מהלך דקות ספורות ממערכות העתונים היהודים הגדולים. רבות נכתבו על בית ועד זה של העתונות היהודית בוורשה שהיה לשם דבר. כמזכיר הבית בשנים 1924-1934 שימש מלך ראוויטש, אביו של הצייר יוסל ברגנר.

15 שנה ב"מאמענט"

מראשית הופעתם של ההיינט והמאמענט התקיימה ביניהם תחרות עזה על המקום הראשון ועל הגדלת מספר הקוראים. בתחרות זו לא

האם יכול עתונאי לקבוע את תפוצתו של עתון? לרוב לא, לפעמים כן. להלן יובא סיפורו של עתונאי אחד, למעשה בעל טור, בפולין היהודית שבין שתי מלחמות העולם, שעשה זאת בעטו ממש. שמו היה משה יוסטמאן, אך הוא התם גם בשם ב. יאושון ובציבור היהודי הכירוהו הכל כ"איטשעלע".

מעברו הדרמטי מהיומון מאמענט ליריבו הגדול בוורשה, היינט, היווה בשעתו רעידת אדמה תקשורתית אדירה.

כדי להגיע אל היום ההוא, בשנת 1925, יש לחזור לעשור הראשון של המאה ה-20 הפכה ורשה, עיר הבירה של פולין הקונגרסאית, לכרך גדול. אוכלוסייתה גדלה באורח ניכר עקב נהירת תושבי הסביבה הקרובה והרחוקה אליה. תהליך העיור המואץ של ורשה משך אליה גם יהודים רבים. בתחילת המאה ה-20 הגיע מספרם ל-220 אלף, שהיוו 32% מכלל

יוסטמאן הצעיר בשנת 1919

אוכלוסייתה, ואילו בשנת 1914, ערב מלחמת העולם הראשונה, עלה מספרם ל-337 אלף (38%).

ורשה היתה, אם כן, לעיר בעלת האוכלוסייה היהודית הגדולה ביותר באירופה. ביטוי מעניין לכך ניתן לראות בהחלטת מערכת העתון היידי הראשון בפטרסבורג, דער פריינד, להעביר את מערכת העתון לוורשה. וכך נומק המעבר:

העתון, המשתדל לפרסם מידע על הבעיות הפוליטיות, התרבותיות והחברתיות של היהודים, יתקשה לעמוד במשימתו בהיותו מצוי בפטרסבורג, כשהוא מרוחק ממוקד החיים היהודיים, בייחוד עם התגברות התעניינותו של הציבור היהודי בנושאים הרבים בשנים

חסרו לפעמים האשמות הדדיות או טיעונים בלשון חריפה. כבר בגיליון הראשון של המאמענט תיאר העתונאי דוד דרוק את הצורך בפרסום עתונו לעומת ההיינט, בכתבו:

מבלי להתייחס לאופי המידע המתפרסם בהיינט, שבו כל אחד מוצא כביכול את מבוקשו, בכל זאת הורגש חסר גדול במשהו יפה, הגון יותר בניגוד ל צ ה ו ב [הפיזור שלנו - ש.ג.] שהופץ ברבים.

עורכו של המאמענט. מן הנמנע היה שפולמוס כזה ביניהם לא ימצא את מקומו מעל דפי עתוניהם. הוא לווה בתעמולה חריפה שלא חסרו בה האשמות פוגעות ביותר.

בדיווח על המתרחש בקרב יהודי פולין, יהדות העולם ובעיות בין לאומיות התחרו העתונים בטיב כתבותיהם, ברפורטזות ובפובליציסטיקה, מבלי לחסוך דברי ביקורת וגינוי הדדיים. אין ספק שאלה השפיעו על קוראיהם שלא פעם שינו את העדפותיהם ועברו מעתון לעתון.

השיא הדרמטי של המתח הזה היה בקיץ 1925, כאשר משה יוסטמאן החליט לעבור מהמאמענט להיינט. יוסטמאן הצטיין כמחבר כתבות, כתב פיליטונים וכתבות מסוגים שונים וליקט דברי חכמים (שפורסמו גם בעברית בשם "מאוצרנו הישן"). מעל הכל הוא נודע במאמריו השבועיים ("פאָליטישע בריעף" - מכתבים פוליטיים) שכללו פרשנות פוליטית על המדיניות הבין לאומית, בהם קירב בסגנון יהודי עממי את קוראיו היהודים הרבים למתרחש בעולם.

נוהג שכיח בעת ההיא היה לקרוא את המאמרים האלה שפורסמו ביום שישי בסעודת ליל השבת מסביב לשולחן, אליו הסבו בני הבית ולעיתים אף אורח שהוזמן לאחר התפילה מבית הכנסת. יוסטמאן התם על "מכתבים" אלה בכינוי "איטשעלע" ורבים ציפו למוצא עטו, מדי שבוע, בכליון עיניים. כך זה נמשך במאמענט 15 שנה. על מה שקרה ב-1925 סיפר לימים בנו, יהושע יוסטמן:

עד היום קשה לתאר את הסנסציה שנגרמה עם המעבר של אבי ב-1925 מהמאמענט לא רק בקרב העתו-

נאים, אלא גם בצ'בור

כמשקל נגד ל"מכתבים הפוליטיים" של "איטשעלע", גייס ההיינט את שלום עליכם, שפירסם סידרת הקוראים מכתבים בעלי צביון פוליטי בין מנחם מנדל לאשתו שיינה שיינדל. בקריקטורה בת הזמן נראה מנחם מנדל מכייס את "איטשעלע"

אבי עבד 15 שנים

במאמענט, מאז היווסדו. פרידתו הפתאומית נתקבלה כ"רעידת אדמה" ובמיוחד בקרב אנשי המאמענט שנחשבו כמעט לבני משפחה ונהגו להיפגש בביתנו. לרבים הדבר נראה כמתמיה ובלתי מובן, משום שהמאמענט היה אז העתון היהודי הנפוץ והעשיר

יוסטמן בשנותיו המאוחרות

המאבק בין "כלדונה 8" (מערכת ההיינט) לבין גאלווקי 38 (מערכת המאמענט) נמשך במשך כל שנות קיומם.

סיכסוך חריף במיוחד פרץ ב-1922 לרגל הבחירות לבית הנבחרים הפולני שנכרכו בו גם מומנטים אישיים. נוכח המגמות הפולניות לפעול בכל דרך לצימצום הנציגות היהודית שתיבחר בבחירות לבית הנבחרים ב-1922 (היהודים היו 10% מאוכלוסיית פולין), הקים יצחק גרינבוים את רשימת גוש המיעוטים. מפלגת הפולקיסטים, שבראשה עמד נח פרילוצקי, החליטה לאחר התלבטויות רבות לצאת ברשימה נפרדת (רשימת ה"גוש הדמוקרטי העממי היהודי").

גרינבוים שימש כעורכו הפוליטי של ההיינט בעוד פרילוצקי היה

והודיע ששוב לא ישתתף במאמענט. הפובליציסט הותיק י.ה. זגורודסקי ניסה לשכנעו, וכשדבריו לא הועילו פרץ בבכי.

לאחר שגודע שאבי חתם על הסכם עם ההיינט, פרצה המולה גדולה במאמענט. מדי יום ביומו הופיעו משלחות שניסו לשכנעו, ובין השאר הציעו לשלש את שכרו, שהיה גם עד אז מבין הגבוהים ביותר בין העתונאים היהודים. הצעת הכסף עוררו במיוחד את ועמו של אבי, שאמר: מה הייתם חושבים עלי אם הייתי מקבל את הצעתכם? אתם, המכירים אותי שנים רבות, הייתם מעלים על דעתכם שאפשר לקנות אותי בכסף?

לחששם של אנשי המאמענט היה יסוד. ביום השישי הבא, בו הופיע מאמרו של אבי בהיינט על המספר קוני העתון ב-5,000.

האירוע הקשור לאי פרסום המאמר היה הסיבה הישירה לעזיבת אבי את המאמענט, אולם לא היחידה. הוא שיבח כל העת את רמתו של ההיינט ואת עמדתו התקיפה כלפי השלטונות שהתנכלו לענייני היהודים. כן דיבר בשבח על תמיכתו בקו הציוני. במאמענט שלט קו של פשרנות ושל אי התגרות באף אחד. המגמה היתה לצאת ידי חובת כולם. בשנות ה-20 הסוערות זו לא יכלה להישאר אכסנייתו של אבי.

השפעתו של אבי נבעה מעצם אישיותו. הקוראים קיבלו את דבריו ועברו אתו לאכסנייתו החדשה. הם קראו אותו לא רק משום ההנאה שגרם להם באופי כתיבתו המיוחד אלא גם מתוך אמונתם באמת הפנימית שלו שהטיעה את חותמה על כל עניין שדן בו.

לפופולריות שלו לא היה אח ודוגמה בין יהודי פולין. רבים השכימו לפתחו במערכת כדי להעיר את הערותיהם או לקבל הסבר נוסף לנכתב. שליחי העתון העבירו את הערותיהם מהפרובינציה. אנשים הכירוהו ברחוב והביטו בו בהערצה, כשהם מעריכים את פשטותו, עממיותו וקרבתו להמונים.

עד כאן דברי הבן יהושע יוסטמן, במבוא לספר הפיליטונים של "איטשעלע" "נעכטן" (אתמול), שראה אור בישראל ב-1988, בהוצאת

יוסטמן בעת ביקורו בארץ ישראל ב-1939. מימין: ד"ר עזריאל קרליבך. באמצע, הבן יהושע יוסטמן

ביותר בפולין.

צעד זה של אבי נבע מכך, שמאמר חריף שכתב נגד ה"פאלקס פארטיי" שבראשה עמד נח פרילוצקי, בנו של העורך הראשי של מאמענט, צבי פרילוצקי, לא פורסם. אבי שלח את המאמר להיינט שפרסמו מיד.

למחרת הפרסום הופיעו אצל אבי שתי משלחות: מטעם ההיינט כדי לוודא ולקבוע את מעברו אליהם; ומטעם המאמענט כדי להשאירו בעתונם. הייתי נוכח בחדר כשאבי טילפן למאמענט, חיוור כולו,

בהוצאת אוניברסיטת בר אילן.

נבואה מרה שהתקיימה

מעברו של יוסטמאן מהמאמענט להיינט הסעיר את עולם התקשורת היהודי בפולין עוד תקופה ארוכה. לפי הערכות שונות עברו יחד אתו לעתון המתחרה בין 5,000 ל-10,000 קוראים ומגויים, אחוז ניכר לגבי תפוצה של כמה רבבות שהיתה לכל אחד משני העתונים. מעבר המוני כזה - עד כמה שידוע - לא היה כדוגמתו בעתונות היהודית או הישראלית.

יוסטמאן המשיך לכתוב בהיינט עד יומו האחרון של העתון. באחד מ"מכתביו הפוליטיים" האחרונים ב-1939, שסיכם את מדיניות הפיוס של צ'מברליין ואת המצב לאחר הסכם מינכן, הזהיר "איטשעלע" בפני אשלויות. לדעתו המפנה שהחל בקיץ 1939 בעמדת אנגליה, אין

בו כדי להועיל מול המדיניות הפרובוקטיבית הגואה של מדינות הציר ברלין-רומא. היפוכו של דבר, המפנה הבריטי שהחל להסתמן, יש בו כדי להטעות בעיקר משום שהוא איחר את המועד.

עד מהרה התברר שניתוחיו הפוליטיים של מחבר ה"מכתבים הפוליטיים" התממשו תוך זמן קצר. ב-1 בספטמבר 1939 התקיפה גרמניה את פולין והחלה מלחמת העולם השנייה. "איטשעלע" נמלט עם עתונאים אחרים לוויילנה והצטרף לוועדה שהוקמה לחקר תורבן יהדות פולין (ודוק: המדובר בתחילת שנת 1940).

לאחר עלייתו ארצה בשנת 1940 נשאר בבדידותו כשהוא כואב את אובדן היהדות שלו. במותו ב-1942 פרסם ד"ר עזריאל קרליבך בידיעות אחרונות מאמר הספד, שבו נתן ביטוי לכאב על קוראיו של "איטשעלע", שאינם ושלא יכלו להשתתף בהלווייתו.